

Меленчук О.

TARAS SHEVCHENKO В ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ДЕНИСА ЛУКИЯНОВИЧА

В статье впервые осуществлен комплексный анализ шевченковедческого наследия западноукраинского писателя и литературоведа Дениса Лукияновича (1873–1965). Определено, что труды исследователя носят в целом популяризаторский характер, однако в общественно-политической жизни первых десятилетий XX в. они сыграли значительную роль в национально-патриотическом воспитании украинцев. Выяснено, что просветительские мероприятия Д. Лукияновича базировались прежде всего на популяризации имени Т. Шевченко, ключевой фигуры истории Украины, его творчества в общественно-политическом аспекте. Акцентировано на проблемах "культы Т. Шевченко", идеологической трактовки наследия поэта; уделено внимание источниковой базе в области украинского шевченковедения первой трети XX в.

Ключевые слова: национальное возрождение; национально-освободительное движение; мировоззрение; культ; идеология; идея; тенденциозность; революционно-демократический; популяризаторский.

Melenchuk O.

TARAS SHEVCHENKO IN SCIENTIFIC WORKS OF DENIS LUKIANOVICH

In this article for the first time was made the complex analysis of scientific works about T. Shevchenko of West-Ukrainian writer and literary critic Denis Lukianovich (1873–1965). It is defined that scientist's works are promotional in general, however in political life of the first 20 cent. it has very important role for national-patriotic upbringing of Ukrainians. It is also found out that educational activity of D. Lukianovich was based on popularization of T. Shevchenko, who is very important person in the history of Ukrainian, and his creative work at the social and political aspect. The accent is made on the problem of "cult of T. Shevchenko" and ideological interpretation of writer's literary heritage. Attention is also payed on the source base in the branch of Ukrainian Shevchenko studies of the first third of 20th cent.

Key words: national revival; national liberation movement; outlook; cult; ideology; idea; tendentiousness; revolutionary-democratic; promotional.

УДК 821.161.2–1.09 Т. Шевченко, І. Франко

*Злотник-Шагіна Ольга
канд. філол. наук, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ДОЗАСЛАНСЬКА ПОЛІТИЧНА ПОЕЗІЯ Т. ШЕВЧЕНКА У НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. ФРАНКА

*Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяг потужні руки, –
І легіон ім'я йому
І. Франко "Шевченко і поклонники"*

У статті досліджуються особливості наукової інтерпретації І. Франком політичної поезії Т. Шевченка періоду до заслання. Наголошується на специфіці тлумачення вченим поетичних творів періоду "трьох літ", а також поеми "Гайдамаки".

Ключові слова: Т. Шевченко; І. Франко; наукова інтерпретація; політична поезія; період "трьох літ"; поема "Гайдамаки".

Феномен Тараса Шевченка, його життя і творчість були тим фактором, який визначав вектори суспільного мислення, напрямки наукових пошуків і творчої спадщини Івана Франка протягом усього його життя. Знаменитою є присвята Кобзареві, написана Каменярем до 100-річчя від дня його народження: "Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій. Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду [...]. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і все розквітаючу радість, яка у мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори" [3, с. 155].

Погляди і позиції Франка-шевченкознавця характеризуються динамікою і розвитком, відсутністю сталості. Натомість ці погляди вченого були змінними, оскільки корелювали і були співзвучними з його власними науковими і суспільно-політичними позиціями. Окремі аспекти наукової спадщини Франка-шевченкознавця вивчали М. Гнатюк, Є. Кирилук, М. Комишанченко, І. Романченко, І. Пільгук, М. Дубина, М. Мольнар, П. Мисюк, Ю. Кобилецький, В. Дорошенко, Ю. Бойко, О. Соколишин та ін. Проте до цього часу залишається мало дослідженою наукова інтерпретація і коментування І. Франком творчості Тараса Шевченка періоду "трьох літ", тобто тих його творів, яким притаманна найбільша політична заангажованість, а також поеми "Гайдамаки". Загалом шевченкознавчі пошуки і моделі наукового мислення І. Франка відповідають тим новітнім європейським поглядам, які сповідував мислитель, які він активно інтегрував у сучасну йому літературознавчу науку.

Ранню творчість Т. Шевченка, що є предметом нашого вивчення, Франко визначав як "добу романтичного націоналізму". Насамперед ця епоха цікавила його з точки вияву Кобзарем суспільних і політичних позицій, ідей відродження української нації, творення її державності. Одна з ранніх шевченкознавчих розвідок І. Франка – "Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка". Це були перші спроби і пошуки у царині шевченкознавства. І хоч із часом учений не передруковував цю розвідку, вважаючи, що його підходи значно змінилися, вона становить інтерес для історії франкознавства і шевченкознавства. М. Гнатюк правомірно наголошує з приводу цієї розвідки Франка: "[...] деякі спостереження, що висловлені тут,

відображають шляхи зростання І. Франка-літературознавця, де одночасно співіснували суто драгоманівський підхід до художнього твору як дзеркала суспільного життя та вміння проникнути у глибини Шевченкової творчості. При цьому молодому критикові іноді бракує аргументації, а деякі спостереження, що стосуються з'ясування ролі Т. Шевченка у творенні поетичного образу, надто суб'єктивні. Це виявляється в оцінці І. Франком ліричного, переважно суб'єктивного, таланту раннього Шевченка" [2, с. 8].

У статті "Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка" йдеться саме про ранній період творчості Кобзаря, зокрема поему "Гайдамаки". Каменяр ставив собі за мету підсумувати й критично проаналізувати думки щодо творчості Шевченка, які вже були висловлені тогочасними критиками, зокрема О. Партицьким ("Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка" (1872)), М. Драгомановим ("Шевченко, українофіли і соціалізм" (1879)), Ф. Вовком ("Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя" (1879)), а також які увиразнені у рецензії М. Драгоманова на "Кобзар" Шевченка, у статті О. Огоновського про твори "Гайдамаки", "І мертвим, і живим...".

Незважаючи на всю специфіку оцінок Франком творів Шевченка, ця розвідка містить фактично виклад тих суспільно-політичних ідей, які відстоював Франко. Він репрезентував їх через аналіз творів Кобзаря. Франко насамперед наголошує, що "Гайдамаки" були написані Шевченком у першу добу його "духовного і поетичного розвитку" [5, с. 47]. Мовляв, поет ставив собі за мету створити щось подібне до того, що існувало у польській романтичній школі. Каменяр наголошує, що Кобзареві "твори тої доби відзначаються попри яркий націоналізм також значною примішкою сентименталізму" [5, с. 48]. На думку Франка, за своїми поглядами Шевченко – це "поет-мужик". Каменяр утверджує думку про те, що думки Шевченка поступово еволюціонують від національного до загальнослов'янського ідеалу, тому в "Гайдамаках" починає фальшиво звучати струна патріотична [5, с. 50]. Тут же І. Франко категорично наголошує, що "ціла Гайдамачина понятя Шевченком фальшиво, як боротьба патріотична, між тим коли се був тільки один вибух довгої боротьби суспільної на Україні, мусимо, здається, з повним правом відмовити поемі "Гайдамаки" назви поемі історичної" [5, с. 51]. На думку Франка, у поемі "Гайдамаки" Шевченко не дотримується історичної достовірності. При цьому дослідник наголошує, що назавжди особливо цінним в історичних поемах Шевченка залишиться факт наявності великої любові поета до простого народу, а також його схильність репрезентувати всі історичні факти з точки зору низів, тобто народу. Такі ж позиції були характерні й для польських романтиків.

Стаття "Темне царство" – це друга шевченкознавча праця І. Франка. Ця розвідка багато в чому продовжує і розвиває попередню. Присвячена вона аналізу таких Шевченкових творів, як "Сон" і "Кавказ". З назви видно вплив на дослідження російського критика М. Добролюбова; також тут бачиться і вплив наукової школи М. Драгоманова, яка, по суті, сформувала Франка-вченого. Фактично ця розвідка репрезентує дискусію І. Франка з працями галицьких літературознавців про Т. Шевченка. Так, І. Франко з позицій генетичної критики пише про статтю О. Партицького "Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка". Іван Якович наголошує на тому, що названий критик дивиться на Шевченка як феномен одностайний і завершений, викристалізований у собі, вважає його незрушним кришталем, а не особистістю, яка змінюється і розвивається. Такий підхід Франко критикує і засуджує, бачить у ньому відсутність популярного на той час генетичного методу. Франко наголошує, що "початок сорокових років був дуже важною добою для поетичної творчості Шевченка, добою великого перелому в його думках" [5, с. 57]. На думку Франка, при аналізі творів Кобзаря необхідно використовувати саме генетичний метод, який передбачає студії над художнім твором як мистецьким полотном, детальний аналіз його ідей, образів, зважаючи на авторську свідомість. 1914 р. Франко доопрацював цю статтю, зробивши висновок про те, що поеми "Сон" і "Кавказ" суттєво доповнюють одна одну.

Цікавими є шевченкознавчі міркування Франка, висловлені у "Передньому слові" до видання "Перебенді" Шевченка у Львові 1889 року. Тут Франко аналізував висловлені на той час погляди на творчість Шевченка М. Драгоманова, М. Возняка, М. Шашкевича. Названі критики системно наголошували на тому, що для повного усвідомлення феномену Кобзаря необхідно знати російську і польську літератури, тобто бачити творчість поета у контексті тогочасного письменства.

Звідси фактично походить стаття І. Франка "Т. Шевченко в освітленні п. Урсина" (1888). Тут Каменяр дискутує з польським критиком і літературознавцем Мар'яном Здзеховським – псевдонім Урсин. І. Франко осмислює творчість Т. Шевченка у контексті роздумів про феномен слов'янофільства. Каменяр, спираючись на систему аргументів, категорично виступає проти звинувачень Шевченка у ненависті до інших народів, що, мовляв, виявилось у поемі "Гайдамаки". Також Франко заперечує фаталізм Шевченка, який бачить у нього Урсин. На думку Франка, немає у творах Шевченка і містики, яку там шукав Урсин. Свої погляди Франко підтверджує прикладами з таких творів Т. Шевченка, як "Марія", "Наймичка", "Відьма".

Важливим кроком у шевченкознавчих дослідження І. Франка стало його рішення, прийняте 1888 року, – писати докторську дисертацію, присвячену поезії Т. Шевченка періоду "трьох літ". Зберігся план того дослідження, що виглядало наступним чином:

"Політична поезія 1844–1847 рр.

1. Перегляд дотеперішніх студій над Шевченком.
2. Матеріали, які маємо для пізнання Шевченка в першій половині його діяльності.
3. Що виніс Шевченко з батьківського дому?
4. Шевченко-кріпак.
5. Шевченко-артист.
6. Шевченко – поет-дебютант.
7. Поїздка на Україну.
8. "Сон", його розбір, план, думки провідні.
9. "Гус", "Кавказ" і "Послання".
10. Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство.

Перший розділ: Значення Шевченка для України і для цілої Слов'янщини (відзиви Скабичевського, Спасовича, Драгоманова). Конечність студіювання його як появи історичної. Двояке джерело його творів: традиції й форми народні і здобутки культурні. Шевченко-неук. Нюх історичний Шевченка. Шевченко-поет і громадянин" [4, с. 416]. По суті, Франко ставив собі за мету дати науковий аналіз політичної сатири Кобзаря, спроектувати також її на актуальні проблеми тогочасного суспільно-політичного життя. Франко застосовує генетичний метод дослідження, студіюючи поетичні твори періоду "трьох літ". Саме вони складають предмет його наукових пошуків і роздумів. Також для Франка важливим є використання й історичного методу. Він зазначає, що історичний підхід "вимагає поперед усього докладного вияснення вихідної точки і вдержання тої нитки, котра в'язала думки і діла історичного лиця в однім періоді з другим, а дальше вимагає не менше докладного пояснення нових впливів і товчків і тих змін, які звільна доконувалися серед них у даному історичному характері" [4, с. 247–248].

І. Франко дуже ґрунтовано готувався до написання докторської роботи. Його праця над окресленим періодом спадщини Кобзаря, як наголошує Ю. Бойко, "ішла шляхом ревізії його (Шевченка) молодечих поглядів, видно з його листа до Драгоманова від 2 лютого 1888 р., де він ставить женецькому вигнанцеві ряд запитань. Сенс запитань спрямований до того, щоб знайти документальні джерела, на підставі яких видно було б, як виростав Шевченко насамперед з української культурної стихії, яка його в Петербурзі оточувала та була його середовищем під час подорожів на Україну" [1, с. 231].

Франко насамперед наголошує на широкій суспільно-політичній місії Шевченкової творчості означеного періоду. Крім того, він говорить і про її світове значення, а не тільки національне. Насамперед, на думку Франка, творчість Кобзаря тісно пов'язана з духовними традиціями поляків і великоросів. Учений наголошує, що творчість Кобзаря "торкається" також до "чехів, сербів, молдаван, кавказців і киргизів, усюди по тих широченних просторах розсипаючи дорогі перли свого слова і свого глибоко гуманного, чистого чуття. І всюди по тих широких просторах лунає нині ім'я нашого Кобзаря: його переводять, студіюють і стараються назначити йому відповідне місце в пантеоні духовних батьків Слов'янщини" [4, с. 244].

І. Франко зробив детальний огляд існуючих досліджень творів Шевченка, зокрема праць Драгоманова, Пипіна, Спасовича, Скабичевського, наголошуючи, що ніхто з них не дав розвідки, яка могла б на належному рівні репрезентувати феномен Кобзаря у контексті тогочасних політичних і культурних обставин. Крім політичних творів періоду "трьох літ", І. Франко мав намір проаналізувати й ранні твори, де висловлені думки про Україну, Польщу, Росію, Слов'янщину. Насамперед це такі твори, як "Гайдамаки", "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Невольник", "Никита Гайдай". Проте І. Франко з часом змінив тему свого докторату. Так, більшість дослідників вважають, що причиною такого рішення Франка стало те, що професор О. Огоновський як науковий керівник був категорично проти політичних тем у науці. Оскільки Франко мав намір завершити свою студію у Віденському університеті, то професор В. Ягич також не схвалив політичну тематику. Відтак, не була написана одна з кращих шевченкознавчих розвідок.

1891 року на сторінках часопису "Зоря" було надруковано статтю Франка "Тарас Шевченко". Тут поезію Кобзаря вчений визначає як "поезію бажання життя". Франко акцентує увагу на тому, що саме у період "трьох літ" душа поета "рветься з рамок націоналізму" на значно ширше поле загальносвітової боротьби.

Фактично до феномену творчості Кобзаря Франко звертався протягом усього свого життя. Зокрема, і до політичних творів поета насамперед, адже сам Каменяр займав позицію політика і суспільного діяча. Загалом його шевченкознавча спадщина складає приблизно 40–50 розвідок на різноманітну тематику. Сюди належать також різні виступи на зібраннях, загальні праці з історії літератури, де присутній феномен Кобзаря. М. Гнатюк правомірно наголошує, що мова йде "про два дуже важливі для літературознавства аспекти. З одного боку, І. Франко намагався якнайширше популяризувати творчість Т. Шевченка серед українського народу, серед слов'ян і, врешті, у сім'ї європейських народів. При цьому у

творах геніального українського поета І. Франко шукає тих мотивів, які співзвучні творчості видатних слов'янських поетів. Другим крилом шевченкознавчі обрії І. Франка сягають найглибших "секретів поетичної творчості" Т. Шевченка. Найяскравішим взірцем такого аналізу Шевченкової музи є трактат І. Франка "Із секретів поетичної творчості" (1898)" [2, с. 37].

Загалом феномен Кобзаря, зокрема його політична поезія, суттєво вплинули на світогляд, наукові вектори і художні твори Франка. Його дослідницькі студії над творчістю Шевченка позначені насамперед використанням найновіших досягнень тогочасної літературознавчої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бойко Ю.* Франко – дослідник Шевченкової творчості / Ю. Бойко // Бойко Ю. Вибране : у 4 т. – Мюнхен, 1971. – Т. 1. – С. 231.
2. *Гнатюк М.* Шевченкознавчі обрії Івана Франка / М. Гнатюк // І. Франко. Шевченкознавчі студії / Упор. М. Гнатюк. – Львів : Вид-во "Світ", 2005. – С. 8.
3. *Франко І.* Присвята / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 39. – С. 155.
4. *Франко І.* [Вступ до докторської дисертації "Політична поезія Шевченка 1844– [18]47 рр."] / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 27. – С. 416.
5. *Франко І.* Шевченкознавчі студії / І. Франко / Упор. М. Гнатюк. – Львів : Вид-во "Світ", 2005. – 471 с.

Стаття надійшла до редколегії 21.03.16

Злотник-Шагина О.

ДОЗАСЛАНЧЕСКАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОЭЗИЯ Т. ШЕВЧЕНКО В НАУЧНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И. ФРАНКО

В статье исследуются особенности научной интерпретации И. Франком политической поэзии Т. Шевченко периода до ссылки. Подчеркивается специфика понимания ученым поэтических произведений периода "трех лет", а также поэмы "Гайдамаки".

Ключевые слова: Т. Шевченко; И. Франко; научная интерпретация; политическая поэзия; период "трех лет"; поэма "Гайдамаки".

Zlotnyk-Shagina O.

THE POLITICAL POETRY OF T. SHEVCHENKO IN THE SCIENTIFIC INTERPRETATION BY I. FRANKO

In this article the specific of the scientific interpretation by Ivan Franko the political poetry of Taras Shevchenko of the period of "three years" are investigated. It is underlined the specific of the comments by scientist poetry of the period of "three years" and poem "Hajdamaky" are analyzed.

Key words: Taras Shevchenko; Ivan Franko; scientific interpretation; political poetry; period of the "three years"; poem "Hajdamaky".